

Ивана Кочевски
 Универзитет у Београду
 Филолошки факултет
 Катедра за славистику
 ivana.kocevski@fil.bg.ac.rs

УДК 821.162.3.09¹⁹–992:821.163.41.09¹⁹–992
<https://doi.org/10.18485/slavistika.2023.27.1.19>
 Оригиналан научни рад
 примљено 2.3.2023.
 прихваћено за штампу 9.06.2023.

ДОЖИВЉАЈ НОВОГ СВЕТА ЈЕЛЕНЕ ДИМИТРИЈЕВИЋ И МАРИЈЕ МАЈЕРОВЕ У ПУТОПИСНОЈ ПРОЗИ*

Без података да су се икада среле и упознале, Јелена Димитријевић и Марија Мајерова су различитим поводима боравиле у Сједињеним Америчким Државама током 1919. године. У раду настојимо да представимо две различите путописне рефлексије америчког искуства ових књижевница, уз истицање додирне тачке која их спаја – њихове заинтересованости за положај жена у тадашњем друштву. Књижевнице су провеле различито време у Америци, једна годину дана, док је друга ту била само месец дана, у вези са чиме се можда могу образложити местимично контрастни утисци које су оне понеле са овог места. Анализом различитог начина приповедања који је присутан у *Новом свету* и *Америчким импресијама* Димитријевићеве и Мајерове, настојимо да укажемо и на различите књижевне поетике које су присутне у њиховим осталим делима, путописним и романескним.

Кључне речи: Јелена Димитријевић, Марија Мајерова, путопис, Америка, женска права.

Without any information that they ever met and got to know each other, Jelena Dimitrijević and Marija Majerova stayed in the United States of America in 1919 for various reasons. In this paper, we attempt to present two different travel accounts of the American experiences of these women writers, highlighting the point of contact that unites them – their interest in the position of women in society at the time. The women writers spent different amounts of time in America, one a year and the other only a month, which may explain the partially contrasting impressions they experienced in this place. By analysing the different narrative styles in *The New World* and *The American Impressions* by Dimitrijevićeva and Majerova, we try to point out the different literary poetics in their other works, travelogues, and novels.

Keywords: Jelena Dimitrijević, Marie Majerová, travelogue, America, women's rights.

1. О карактеру два путописна текста

Доживљај новог света Јелене Димитријевић (1862–1945) и Марије Мајерове (1882–1967) у путописној прози односи се на упоредну анализу америчких рефлексија две словенске списатељице објављених у књигама – *Нови свет или у Америци годину дана* (1934) и *Дојму з Америку* (*Утисци из Америке*, 1920). Обе књиге по свом садржају представљају

* Рад је настао у оквиру пројекта *Књижевност и визуелне уметности: руско-српски дијалог* (178003), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

форму аутобиографског наратива прожетог есејистичким и документарним пасајима. Иако нам није намера да се у раду бавимо теоријом и дефинисањем путописа као књижевне врсте, у сврху препознавања карактера два текста који су предмет наше анализе, навешћемо цитат Јана Борма који преузима од Пола Фасела када каже да су путописи: „врста мемоара у којима аутобиографски наратив настаје из говорничког сусрета с удаљеним и страним чињеницама, при чему наратив константним упућивањем на стварност [...] прокламује своју дословну поузданост” (Borm 2013: 608). Осим тога, по речима Владимира Гвоздена путописно приповедање не ствара заплет на начин како се то дешава у роману, јер је темељ путописа симултаност искуства објекта и његовог описивања, што изискује да се приповедач на неки начин јавља и као откривалац тог објекта (Гвозден 2011: 22). Путописни дискурс Димитријевићеве и Мајерове јесте нефикционална аутобиографска рефлексија на проживљено искуство, али и на конкретно изабран предмет приказа, што ће се у великој мери препознати као актуелности из живота америчких жена. С тим у вези, две књиге читамо и као документарност успомена са путовања, али и као сведочанство о једном времену и различитим догађајима који су се у њему одиграли. Оно што је у вези са временом објављивања путописа Јелене Димитријевић важно, како истиче Јелена Милинковић, јесте да га београдски издавач објављује усред економске кризе, односно велике депресије тридесетих година 20. века, што доприноси томе да се кроз текст путописа могу сагледати различите друштвено-историјске и политичко-економске перспективе (Милинковић 2018: 101).

Осим фактографских података, не треба губити из вида и белетристичке елементе који два путописа садрже. Оливера Поповић наводи да се при одабиру критеријума за утврђивање жанровских обележја путописа већина критичара осврће на категорију фикционалности или нефикционалности, уводећи појам „референцијалног пакта”, то јест потребу да се путописи односе на постојећу, вантекстуалну стварност (Porović 2013: s.l.). Ауторка тумачења путописа као рубног жанра, притом, додаје – да иако је лако направити разлику између елемената реалног и чудесног, често ју је немогуће утврдити између стварних збивања и оних који подражавају стварност. Ово се нарочито може констатовати у вези са путописним записом Јелене Димитријевић у коме осим документарних бележака, личних коментара и субјективних запажања, постоје белетристички пасажи за које читалац не зна да ли су део песничке уобразиље или реално проживљеног искуства. Таквих елемената има мање у *Утисцима из Америке* Марије Мајерове, с обзиром да је књижевница читав запис представила као део своје идеолошке агенде. Слободанка Пековић процењује да се „потпуна” стварност којој тежи, у путописима Јелене Димитријевић балансирано простире између оба вида стварности јер је њено субјективно искуство подједнако важно као и оно објективно (Пековић 2018: 122). У приказу путописа Јелене Димитријевић, Исидора Секулић током 1934. године бележи у *Српском књижевном гласнику*, да је ауторка ове књиге – путница по судбини и нагону, те добро примећује да ова књижевница има

обдареност за посматрање и обраду. Поглавља су час причице, час филм, час репортажа (Секулић 1964: 359). У вези са тим закључује да овај путописни текст има и књижевне и журналистичке елементе, јер се час „подиже до литературе, и спушта до фелтона за новине” (исто, 359).

Конечно, и Цветан Тодоров говори о неколико различитих врста путовања, али и о разноврсним категоријама које омогућавају да се другачији типови путовања узајамно разликују. Као главну опозицију Тодоров препознаје духовно и материјално, ентеријер и екстеријер (Todorov 1995: 92). Иако су ове категорије супротне, оне нису неспојиве. То значи да иако читамо путописни текст као фактографски запис (што га смешта у сферу материјалног), то не значи да текстови који су предмет наше анализе не садрже духовни елемент у смислу промишљања о метафизици живота двају списатељица – будући да код обе препознајемо управо њихова најдубља уверења о животу кроз оно о чему пишу док виде и препознају Америку.

2. О путовањима Јелене Димитријевић и Марије Мајерове и њиховој путописној прози

Обе књижевнице су у свом богатом књижевном опусу оставиле дела у различитим жанровима, писале су песме, приповетке, романе, путописе, репортаже, новинске чланке. Ипак, њихов индивидуални књижевни развој имао је другачије подстицајне услове у вези са чиме препознајемо различит поетски израз њихове прозе. У биографији Димитријевићеве се тек посредно спомиње њено политичко деловање, пре свега кроз активан социјални живот и друштвени ангажман у разним женским удружењима хуманитарног и патриотског карактера, о чему читамо у студији Јасмине Милановић – „Јелена Димитријевић и женска друштва”.² За разлику од многобројних филантропских друштава чија је Јелена Димитријевић била чланица, Марија Мајерова је била, пре свега, активна на политичком плану.³

Обе, Димитријевићева и Мајерова, говориле су неколико језика, биле су начитане, али заправо самоуке, без формалног високог образовања.

² У овом раду се заправо говори о томе да је Јелена Димитријевић била редовни члан нишке подружине Женског друштва од 1881. године, а да је од 1898. била члан Литерарног одбора часописа *Домаћица*, потом да је од 1903. године постала члан друштва Одбора госпођа „Кнегиња Љубица”, да је сарађивала у календару *Вардар* и активно учествовала у Колу српских сестара (Милановић 2018: 59).

³ Током 1905. године Мајерова је ступила у Чехословачку социјално демократску радничку партију, што се десило и пре него што је 1912. био усвојен закон по коме су жене у оквиру Аустроугарске монархије могле да буду активни чланови неке политичке партије. У оквиру политичких активности Мајерове, може се споменути и њено потписивање Манифеста писаца маја 1917. године у коме се по први пут официјелно изражава неслагање чешког друштва са хабсбуршком владом. Влада Чехословачке је Мајерову током 1920. године именовала за члана Државног административног одбора (*Zemský správní výbor*) за Чешку. Током година 1919–1921. Мајерова је радила у прашкој већници као члан градског представништва за социјалну демократију, а већ 1921. године је постала једна од оснивача Комунистичке партије Чехословачке, из које је била искључена након потписивања документа под називом *Манифест седморо уметника (Manifest sedmi)* 1929. године, заједно са још шест других књижевника. Њено чланство у Партији је обновљено 1945. године.

Ленка Мандова пише да је у годинама пре Првог светског рата могућност даљег образовања за жене била посета прашких кафана где је долазило до занимљивих дискусија међу познатим уметницима (Mandová 2019: 64). Димитријевићева и Мајерова су током свог живота доста путовале и упознале различите крајеве света. У Предговору зборника *Читате ли Јелену Димитријевић* наводи се да је књижевницу Први светски рат затекао у Немачкој, те да се она у земљу враћа преко Швајцарске, Италије и Грчке. По свршетку Великог рата, 1919. године путује у Америку где проводи годину дана. Већ 1926. године ова одважна жена креће на пут око света из Ђенове ка Египту, одакле ће потом посетити Палестину, Сирију, Либан, Свету земљу, Дамаск, Индију. Њена даља путовања биће усмерена ка Јапану, Кини, Цејлону (Дојчиновић и др. 2018: 3–4). Овако богато искуство с путовања било је инспирација за бројне књиге Јелене Димитријевић од којих су неке написане у епистоларној форми попут: *Писама из Солуна* (1908), *Писама из Индије* (1928), *Писама из Мисира* (1929), док други путописи обимнијег садржаја подразумевају књиге као што је то *Нови свет или у Америци годину дана* (1934) и *Седам мора и три океана. Путем око света* (1940). С друге стране, и двадесет година млађа Марија Мајерова имала је искуство узбудљивих путовања по различитим континентима, било да су она била мотивисана знатижељом и потребом за спознањем, или из политичких разлога што се да наслутити из њених, већ наведених, ангажовања и разноврсних културних активности. Још у оквиру Аустроугарске монархије упознала је Будимпешту, Беч, Минхен и Париз. Са својим првим супругом, Јозефом Стивином (Josef Stivín), путовала је у Тунис 1912. године. Словачку је посетила први пут током 1916. са Милославом Сисовом (Miloslava Sísová), уредницом часописа *Národní listy*. У Америку путује 1919. године на Први међународни Конгрес заштите рада. Током 1922. године путује у Југославију, где је била у скаутском логору у хрватском селу Башка, након чега је посетила Сплит, Дубровник, Которски залив, Сарајево, Мостар и Вуковар. Југославију је пре Другог светског рата посетила још много пута, између осталог и јер је 1930. године ишла на сусрет РЕН клуба у Дубровник. Први пут је у Совјетски Савез путовала преко Пољске 1924. године као делегат конгреса III комунистичке интернационале у Москви, а са другим супругом, Славобојем Тусаром (Slavoboј Tusar), провела је месец дана на Криму. Десет година потом, 1934. путоваће у Велику Британију, Тунис, Мароко, Алжир. Веома брзо после тога, 1936. путовала је у Италију, а наредне 1937. посетила је Француску чак пет пута. Лондон је посетила поново након рата 1946. а током педесетих година 20. века имала је прилику да путује у Кину, Кореју, Пољску, Мађарску, Немачку Демократску Републику, Румунију (Mandová 2019: 64–69).

Путописне репортаже које је написала у вези са побројаним дестинацијама различитог су обима са израженим социјалним ангажовањем ауторке. Књижевница се у делу *Дојму з Америке (Утисци из Америке, 1920)* осврће на своје путничко искуство пре 1919. године, те говори о немаштини за време Великог рата и немогућности да због прилика уопште било куда кре-

не. Међутим, када су јој прилике и новац то дозвољавали, она је обилазила своју земљу и то пешке, у вези са чиме је настала њена проза *Z luhi a hor* (*Са ливада и планина*, 1919). Рат је притом није ту заустављао, о чему лично сведочи:

„Двапут сам чак прешла и те ратне границе. Једном сам ишла у Словачку [...] Плод тог боравка сакупила сам у књизи приповедака и цртица: *Ze Slovenska* (*Из Словачке*, 1920). Други пут сам прешла границе да бих отишла у руску Пољску, ка Висли, на пешчану равницу једва заталасану плитким brazдама неплодних поља” (Мајерова 1920: 6).

Пут Мајерове у Тунис, Алжир и Мароко резултирао је књигом под називом *Africké vteřiny* (*Афрички тренуци*, 1933), пут у Кину путописном прозом *Zpřívající Čína* (*Распевана Кина*, 1954), док су њени многобројни одласци у Совјетски Савез резултирали репортажама, есејима и фељтонима сабраним у три књиге: *Den po revoluci* (*Дан после револуције*, 1925), *Deset tisíc kilometrů nad Sovětským svazem* (*Десет хиљада километара над Совјетским Савезом*, 1948) и *Vítězný pochod* (*Победнички марш*, 1953).

3. Путописи настали као производ путовања у Америку

Путовање у Сједињене Америчке Државе Јелене Димитријевић и Марије Мајерове било је различите природе, код прве мотивисано личним потребама и одлуком, код друге са тачно установљеном планом и задатком. У уводном тексту, насловљеном „Уместо предговора”, Јелена Димитријевић саопштава да је два пута путовала у Америку. Први пут одмах након свршетка Првог светског рата у коме је изгубила супруга, те ју је неумољива туга и гонила из Европе у земљу преко океана, и други пут 1927. године. О томе сама записује:

„Први пут сам у Америку допловила Атлантским океаном из кржаве Европе – тужна; други пут Тихим океаном из цветног Јапана – весела. [...] Нови свет сам написала под непосредним утисцима и по опажањима онда кад је мени Њујоршка лука била ’лука заборава’” (Dimitrijević 2019: 45).

Књига *Нови свет или у Америци годину дана* први пут је била објављена 1934. године,⁴ дакле, након низа година у којима је књижевница могла да изгради своју објективну посматрачку перспективу о проживљеним америчким искуствима.

Марија Мајерова је путовала ка новом свету по одлуци и избору Чехословачке социјално-демократске радничке партије у својству „техничког саветника”, у вези са заштитом права жена и деце, где је у Вашингтону требало да присуствује Конгресу заштите рада (*Sjezd ochra-*

⁴ Повоно издање ових записа било током 2019. године.

пу пра́це)⁵ који је сазвала Лига народа.⁶ Министарство социјалног рада Чехословачке је одобрило њен избор, и истовремено одлучило да заступа жене на Првом Међународном конгресу радница (První Mezinárodní sjezd pracujících žen),⁷ који је Лига радница (Liga pracujících žen)⁸ сазвала недељу дана пре Конгреса заштите рада.

Већ у овим разлозима путовања уочавају се прве дистинктивне црте путничких бележака ове две списатељице, које ће се продубљивати кроз наглашено супротне ставове које ће оне заступати у вези са оним што им привлачи пажњу и оним што заправо виде и доживљавају. Док Јелена Димитријевић напушта европски континент из плимутске луке уз осећај субјективног олакшања, о чему сведочи њен запис: „Плимут ишчезаваше полако са својим кућама и црквама [...] Мени се тада, не знам зашто, учини да прекидох све везе са старом крвавом Европом, те уздахнух и – одахнух” (Dimitrijević 2019: 53); Марија Мајерова путује у Америку из француског приморског градића Авра, уз осећање позитивног оптимизма када записује:

„Стајали смо дуго на палуби и гледали светла која су се губила у тами [...] Мисли нам беху неодређене, некако распршене напред и назад, не задржавајући се на садашњем тренутку. Трчаху у прошлост која је за нас била земља, и у будућност која ће нам већ сутра бити море, и нов, непознат континент који нас је очекивао” (Maierová 1920: 13).

Током боравка у Сједињеним Државама Јелена Димитријевић је највише провела у Њујорку – чак седам месеци. Осим овог града, у својим записима Димитријевићева спомиње да је боравила у Вашингтону, Бостону и Филаделфији.⁹ Управо у погледу на временски период који проводи у сваком граду посебно, њујоршким импресијама књижевница поклања највише пажње. Осим тога, треба напоменути, да све што сазнаје о Њујорку, она истовремено поистовећује са Америком уопште. Биљана Дојчиновић примећује чак, да је Њујорк нека врста архетипа САД за Јелену Димитријевић (Dojčinović 2019: 17). Сагледавања и субјективна истраживања овог метрополиса, Јелена Димитријевић аналитички дели на различита поглавља, која тако постају део њеног више белетристичког

⁵ The First International Labor Conference (ILC) – Први међународни Конгрес заштите рада био је први пут одржан истовремено када и ICWW под покровитељством и на иницијативу Међународне радничке организације – International Labor Organization (ILO).

⁶ Лига народа или Друштво народа (League of Nations) међународна је организација основана за време Париске мировне конференције 1919. године, са главним циљем да се одржи светски мир. Ова организација је постојала током двадесет шест година, када ју је наследила и заменила организација Уједињене нације (United Nations, UN) током 1946. године.

⁷ The First International Congress of Working Women (ICWW).

⁸ Women’s Trade Union League (WTUL).

⁹ Из путописа *Нови свет или у Америци годину дана* читалац не сазнаје да је Јелена Димитријевић упознала и западну обалу Сједињених Држава. Међутим, у разговору књижевнице са Анђом Бунушевац, који је објављен у трећем броју часописа *Жена и свет* током 1928. године, открива се да је након обиласка Египта, Палестине, Сирије, Индије, Цејлона, Сингапура, Филипина, Кине, Јапана, Димитријевићка била и на Хавајским острвима одакле је стигла у Сан Франциско, а одатле у Лос Анђелес где је имала прилику да посети Холивуд (Бунушевац 1928: 9). То значи да је књижевница током првог путовања (1919–1920) провела више на источној, а током другог путовања (1926–1927) на западној обали Сједињених Држава.

записа него огољене фактографије о граду као о простору који се посматра и испитује. Књижевница ретко где спомиње или наводи датум када нешто прибележава, тако да хронологија описаних догађаја и сусрета, споменутих путовања, није увек прецизна, док је на појединим местима веома јасна, као када, на пример, наглашава да у Вашингтон путује пред Ускрс 1920. године. Зато те белешке немају карактеристике дневничких уноса, већ постају део једне шире поетике књижевног стваралаштва Димитријевићеве. Па ипак, књижевница у бележењу свега виђеног и доживљеног успева да пренесе како субјективне рефлексије, тако и објективне констатације о различитим предметима свог интересовања.

Dojmy z Ameriky (Утисци из Америке, 1920) чешке списатељице садрже разноврсне податке, не само оне који се директно односе на земљу коју је први пут посетила, већ пре свега на сам чин путовања, превозна средства која описује и коментарише, разлоге путовања – што је уједно и најобимнији део ових „утисака”, коначно на положај жена уз критички осврт на свет који се мења након Великог рата, у коме још увек има пуно неправде за обичног малог човека – радника. Мајерова је путовала ка Паризу из Прага такозваним Источним возом, преко Линца кроз Аустрију, Алпе, Италију, Швајцарску, до пограничног француског града Дел (Delle). Током пута она брижљиво записује да се мимоилазе са возовима који су превозили легионаре њиховим домовима, док је у граду Делу било улогорено преко четири стотине југословенских исељеника из Америке. Приспевши у Париз, Мајерова детаљно описује улице послератног града светлости. Читалац сасвим јасно стиче утисак да је све у њему у ужурбаној вреви – од људи који ту живе, оних који желе из Европе да стигну у Америку и оних који се из Америке враћају у Европу. Ратом опустошена Европа, још увек без јасног реда и поретка, прилику даје разном сумњивом свету да уцењује оне који путују, прецењује услуге и, ослобођен обавезе пореза, несметано се богати. Већ у представљеном опису париских улица Мајерова заступа јасно установљене социјалистичке ставове, при чему бележи општа запажања обичног човека, али политички активног и освешћеног: „И гле, одмах на овој првој станици, у Паризу, сусрели смо се са одвратном моралном послератном болешћу која хронично овладава целокупним јавним животом, с корупцијом” (Мајерова 1920: 6–7).

Доживљај током пловидбе брода је такође различито конципиран код две списатељице. Српска књижевница бистрим оком скенира и процењује остале сапутнике, поистовећује се и саосећа са њима, дружи се са Енглескињом – госпођом Хови, сабира своја осећања. Са списатељицом у Америку, стога, путују њен преживљени страх и трауме проживљене током Великог рата. Они ненадано оживљавају када посматра површину воде док брод плови ка новом континенту, или док послушкује различите звукове који је асоцирају на бројне експлозије. Занимљиве констатације Јелене Димитријевић односе се на шаролику структуру путника, међу којима као најблискије доживљава управо Белгијанце, када бележи:

„И упознасмо се на океану; и здружисмо се; и спријатељисмо се; и ородисмо се; и постадосмо једни другима потреба, духовна потреба. Не,

Роттердам није варош на води, но дом, кућа што плови по бескрајној пучини, једна кућа с многобројним укућанима који деле једну исту судбину” (Dimitrijević 2019: 69).

Осим тога, она веома пажљиво примећује одређену дозу ласцивног и одвише слободног понашања код жена у погледу на њихову гардеробу, или умерено флертовање. Многе назива испрошеницама које из Европе путују женицима у Америку. О профилу осталих путника који одлазе у Америку Јелена Димитријевић децидирано закључује – то су пустолови и авантуристи, у које духовито и саму себе уврштава.

Утисци Мајерове током пловидбе ка америчкој обали су веома шутири; она говори о малој групи Чеха са којима се на броду упознала и чија солидарност јој је помогла да савлада разне препреке на путу. Интересантно је запазити да, док Димитријевићева минуциозно скенира путнике и поетично доживљава брод као космополитско острво, Мајерова пажњу упућује окружењу тог пловећег острва када признаје:

„Позориште бесконачних вода поче на мене да делује умарајуће [...] Осећање неутешног умора и мртве празнине која континенталног човека поставља на мору као у какве безваздушне просторе, појачало се на половини пута и проузроковало је признату ил’ непризнату тескобу сваком живом створу на броду” (Мајерова 1920: 14–15).

Први сусрет са Њујорком је за обе књижевнице био онај са бродске палубе, издалека. Та прва, веома моћна импресија такође се разликује у виђењу ове две жене. У рефлексiji Мајерове препознајемо огромно усхићење и одушевљење величанственим градом који се као нестваран приказ указује путницима *Turén*-а када се изненада појави из магле, о чему сведоче њене следеће речи:

„Овај поглед на Њујорк је уистину највеличанственији поглед на свету; [...] личи на сан с друге планете, толико се разликује од свега што познајемо и што је доступно нашем схватању. Гледаш и осећаш: то је други свет. И тај осећај човека више неће напустити. Поглед на неочекивану слику високих грађевина запрепашћује. Зачућује. Вришти. Стеже. Човек се од њега брани као од сабласти” (Мајерова 1920: 19).

За Димитријевићеву која је пре овог путовања за собом имала искуство познавања неколицине европских престоница, и пре свега Оријента, њујоршка панорама је у неку руку, била чак разочарање, јер књижевница не налази да је уопште лепа, већ пре свега – чудна. Упореди свој сусрет са Њујорком са оним који је доживела када је водама допловила до Цариграда за који је имала само речи хвале; када описује овај космополитски град на Босфору она кличе: „Каква лепота, какво изненађење, какво узбуђење!” (Dimitrijević 2019: 71). Ово поређење два удаљена града из различитих култура, па чак и цивилизација, Димитријевићева ће наставити кад год би желела да нешто саопшти о Њујорку, јер не пропушта прилику да га упореди са Цариградом. На пример, када буде говорила о њујоршким многобројним позориштима и опери, она констатује да се представе изводе на различитим језицима попут оних које је имала прилику да види у Цариграду, при-

том додаје да је Њујорк својим космополитизмом подсећа на Цариград. Тек на једном месту упоредиће Њујорк са Лондоном када каже: „Лондон, за који сам мислила пре рата да је најосветљенији град на свету, после рата је потамнео. А Њујорк: Њујорк је, можда, после рата постао још светлији. Два града као два људска бића” (исто, 125). Но, дозволиће и моменте у којима се посвећује само овом граду када Њујорк описује као највећи град на свету – као престоницу света, чак се усућује да процени да је то Варош светлости и Град правих линија, и смело закључује да се налази у „земљи суперлатива”. Тек када се њена осећања раскраве и када им допусти да је обузму, она понавља као у трансу: „Њујорк није леп, али је чудноват. Оригиналан је” (исто, 93).

Иако је, у целини узев, Њујорк није очарао, Димитријевићева је опчињена реком Хадсон коју посматра са петнаестог спрата док борави у гостима код мајора Фротингама. И то је управо њена предност и преимућство у односу на Марију Мајерову, јер у Америци она има познанике и пријатеље, те иако не проводи са њима све време свог боравка у различитим градовима, она има прилику да ту земљу доживи интимно, изнутра, да је разуме боље и проучи детаљније. Зато Мајерова још на почетку својих путописних белешака, самосвесно и скромно наглашава:

„Не би требало да тврдим да за само четири недеље могу да судим о Америци, нити да могу да је упознам. Моје белешке су дословно само утисци, а они који познају Америку и могу да је коментаришу, нека открију колико су белешке тачне, или само субјективне”. (Мајерова 1920: 5)

Заједнички елементи у двама путописима препознају се у пар сегмената, и то када књижевнице, свака за себе, понешто критикује код властитог народа који се настанио са ове стране Атлантика.¹⁰ Такође, и Димитријевићева и Мајерова уз одушевљење описују величанственост Вашингтона, и обе ће страствено проучавати живот америчких жена, износећи покадкад властите предрасуде у вези са очекивањима које су понеле од куће.

Када уочи Ускрса Димитријевићева отпутује у Вашингтон, њене импресије на главни град Сједињених Држава много ће бити интензивније него оне на Њујорк, због тога што је то мањи град у којем се, како књижевница примећује, људи за ручак враћају кућама, при чему уз одушевљење белешки: „Каква пријатност и лепота! Нарочито пријатност. После огромног намргођеног Њујорка, мали, насмејани Вашингтон” (Dimitrijević 2019: 310). На сличан начин ће и даље записивати, „у Њујорку је све озбиљно и хладно”, „у Вашингтону је све насмејано и топло” (исто, 313). Као светска пут-

¹⁰ Занимљиво је да Димитријевићева запажа традиционалну разрођеност властитог народа који увек трпи разноразне поделе. Иако нису рђави, како о њима суди, и препознаје их као патриоте, она разочарано просуђује за себе: „Још за време окупације Србије дођоше неке избеглице те створише две партије! Једној партији дадоше име Удружени Срби, а другој Народна одбрана [...] Уместо да међу овим радним нашим светом у туђини проповедају мир, они су их гурнули у рат. И још ратују” (Dimitrijević 2019: 293). Према својим земљацима је једнако критична и Мајерова у вези са говором исељених Чеха који су мешали матерњи језик са енглеским, где примећује: „Сама сам замерала нашим људима да руже наш лепо матерњи језик разним американизмима, да им је свака друга реч некакав ‘шур’, да им је све ‘олрајт’, или им такође ништа није ‘олрајт’” (Мајерова 1920: 20–21).

ница Димитријевићева у путопису прибележава и описује све што је виде-ла, разне знаменитости – споменике (Вашингтонов, Линколнов), зграде као што је на пример Капитол, потом Потомакове слапове, или да је посетила кућу Џорџа Вашингтона (Маунт Вернон) и народно гробље у Арлингтону. Међутим, као талентована књижевница, Димитријевићева бележи и више од тога. Она никад не заборавља питање улоге и статуса жена у друштву у коме се налази, те коментарише да у војне установе одлазе мушкарци, док жене желе мир и одушевљавају се музејима, библиотекама, хуманим, филантропским и социјалним установама. На констатацију да жене желе и политичко право, она с уверењем записује и то – „Да, да, да би гласале против рата” (исто, 324).

Управо у вези са књигом Јелене Димитријевић *Нови свет или у Америци годину дана* Владимир Гвозден најпре истиче сумњу у позитивистички учинак рата, где се у америчком путопису заправо подвлачи контраст између „крваве Европе” (стари свет) и богате Америке (нови свет) (Гвозден 2011: 96). Гвозден налази, притом, да је рат постао неодвојиви део личности Јелене Димитријевић, односно, да је ратна перспектива условила позитиван однос према простору Америке, а потом се тај доминантни дискурс прожео елементима протосемиотичке анализе, с приказима савремених модернизацијских пракси, политичких установа, академског живота и културе жена уз многобројна поређења и аналогije.

Док путује возом од Њујорка ка Вашингтону, осим природе, Мајерова бележи да види фабрике, што је евидентно умакло оку Димитријевићеве, која очигледно на њих није обраћала пажњу. Мајерова каже да су фабричке зграде монументалне, сврховите и огромне, те о њима записује: „У њиховој архитектури осећаш нешто као америчку црту. Иначе су облакодери, цркве, музеји и остале зграде доживљене и мишљене на европски начин, само некако прекомерне, издужене и развучене до дивовских, немогућих димензија” (Мајерова 1920: 24). Књижевница чак сматра да се у начину изградње фабричких зграда може препознати јединствен, чак изворни амерички стил. Сусрет с Вашингтоном је велелепан као и код Димитријевићеве, о чему сведоче списатељичине речи: „Једва да је воз ушао у пространу вашигтонску станицу, странца обузима и заслепљује осећај огромног простора, ширине и комотности који га не напушта све време његовог боравка у овом прелепом граду” (исто, 26). Након станице Мајерова пажњу упућује здању Капитола, и слично Димитријевићевој, набраја да зграда садржи велики број просторија, од којих је најважнија конгресна сала украшена грађанским комодитетом. Међутим, и поврх нескривеног дивљења, Мајерова неће пропустити прилику да искритикује Америку, скрећући пажњу на разлог њене посете овој земљи, а то је решавање питања положаја радника: „Јер се не може слободном назвати она земља где не постоји слобода говора ни слобода уверења, где дејствује насиље богатих и самовоља милионера” (исто 28). И док шета кроз Вашингтон, Мајерова не заборавља своју агенду изградње бољег света за нову класу у друштву. Рођена и одрасла у Аустроугарској монархији, она је убеђена да капиталистичко друштво не може помоћи савременом човеку, већ све своје поверење улаже у утопистички социјализам.

„Шетња кроз Вашингтон носи празнично и мирно расположење, а с

обзиром на сврсисходност, једноставност и лепоту, као да се шета неком земљом о којој сања друштвени утописта. Да, тако ће, надамо се, решити будућност људских станова и управљања друштвом. Простор, узвишеност, светлост, чист ваздух, здраво, уметничка дела сваком на дохват руке. Али као што је овај чудесни град могао да израсте само из девичанске земље, на земљи без ничега изграђеног, тако и нова будућност човечанства мора израсти из слободног и очишћеног градилишта, неоптерећеног старим предрасудама и прописима” (Mađerová 1920: 33).

4. Интересовање за положај жена у Америци

Обе књижевнице, притом свака индивидуално за себе, на своје путовање креће са формираним погледом на свет, проживљеним искуством, али и усвојеним предрасудама и очекивањима онога шта ће затећи, и са чиме ће се сусрести у Америци. Ово се може илустровати примером преузетим из текста Јелене Димитријевић када књижевница искрено бележи:

„Ја сам била уобразиља да ћу кад дођем у Нови свет видети жене које не личе на жене. Обучене као мушкарци – тако сам мислила – у панталоне [...]. Американке су стекле право гласа само зато што су по свему као мушкарци. ‘Напустиле су женство’, у то сам била уверена. А за то право гласа оне нису биле само у једној битки него у многим биткама. Дуго су ратовале, наравно са супротним полом, док, најзад, нису изашле као победници” (Dimitrijević 2019: 127).

Управо је интересовање за статус жена, њихов положај у породици и друштву, њихова могућност неометаног учествовања у политичком животу кроз право да гласају, и могућност високог образовања, можда једина заједничка карактеристика доживљаја новог света Димитријевићеве и Мајерове. Димитријевићева је о својим интересовањима за еманципацију жена већ писала у роману *Нове* (1912), о секуларизацији турског друштва након Младотурске револуције, те о последицама које су ови догађаји имали на положај турских жена у изразито конзервативној средини.

У вези са културним институцијама у Америци – разним хуманитарним установама и клубовима, Јелена Димитријевић истиче пре свега присутност жена. И управо је то оно што је фасцинира – да се жене у овим организацијама састају како би ту расправљале о различитим питањима: социјалним на првом месту, економским и политичким. Својим интересовањима за обичне, мале ствари, Јелена Димитријевић сондира унутрашњост америчке куће и домаћинства средњег и високог сталежа у који је била примана (Dimitrijević 2019: 86, 277, 280, 344, 402). Неподелећу пажњу посвећује минуциозном посматрању и одгонетању бића америчких жена, издвајајући најупечатљивије карактеристике које је уочила, те не скрива своја одушевљења њиховом храброшћу, одлучношћу и енергичношћу. Управо у току својих бројних посета Колумбија универзитету, књижевница наглашава да предавања држе колико мушкарци, толико и жене. Своју усхићеност затеченим приликама она показује када каже:

„Сад кад сам готово заборавила због чега сам прешла океан и дошла у Америку, то јест да сам дошла у Америку само зато што сам побегла из оне крваве Европе, ја сам почела веровати да сам дошла због Американки. Американке сам хтела да видим и на дому, не само у туђини”. (Dimitrijević 2019: 126)

Димитријевићева је имала прилику да присуствује изборима који су се одржавали у Њујорку 4. новембра. Осим свеопштег узбуђења и политичког предвиђања да ли ће победити демократе или републиканци, најзанимљивији елемент ових избора конкретно било је присуство жена, односно њихова активна партиципација на изборима, јер је у Њујорку то била друга година како су жене стекле право гласа. Занимљивост коју Димитријевићева приликом избора прибележава је разговор суфражеткиња и антисуфражеткиња. „Док суфражеткиње траже право гласа, равноправност, итд., као свуд, антисуфражеткиње желе да жена чува женство, материнство, породицу и државу” (Dimitrijević 2019: 197). Као круна закључка односа Димитријевићеве према америчким женама је њена констатација: „А знам да ја обожавам Американке: не што су лепе, него што су енергичне. Што су куражне. Американке су женски свештеници, женски апостоли, женски мисионари. Најзад, ја их обожавам још и стога што су и пошто су стекле право гласа остале – жене” (исто, 205).

Осим непосредног упознавања Америке кроз директан контакт и субјективно истраживање, главни извор сазнања о Америци, Јелени Димитријевић је послужила књига госпође Алек Твиди (Mrs Alec Tweedie¹¹), Енглескиње која је написала књигу под називом *America as I saw it* (Америка како сам је ја видела, 1913). Као што на многим местима упоређује Њујорк са Цариградом, тако и Американке радо упоређује са Туркињама. Списатељица записује да јој се та сличност између, тако географски удаљених жена чини блиском, како због жвакаће гуме која је подсећа на мастику коју Туркиње жваћу, тако и због предрасуде, односно заблуде, да се Американке мање друже са женама, а више са мушкарцима. Потом изненађено закључује: „Једина је разлика та што се Туркиње не друже са људима зато што се крију од људи; Американке су, међутим, лишене мушког друштва због начина социјалног живота” (исто, 130).

Константно упоређивање Њујорка и Истанбула Јелене Димитријевић, као и америчких и турских жена, може се препознати као интеркултурални дијалог између Истока и Запада. Управо ово истиче Владимир Ђурић у тексту „Француска култура Јелене Димитријевић: ’српска душа’ између Истока и Запада”, при чему он скреће пажњу на *франкофилију* као кључну компоненту једне композитне *орјентофилије* (Ђурић 2018: 84). Шта више, говорећи о путописима *Седам мора и три океана*, као и о *Новом свету или у Америци годину дана*, он истиче да ови текстови представљају врхунац културног и књижевног, источног и западног, светског и космополитског дијалога који је успоставила Јелена Димитријевић (исто, 89). Говорећи о *Писмима из*

¹¹ Ethel Brilliana Tweedie (1862–1940) била је енглеска књижевница која се често потписивала и под следећим именима: Mrs. Alec Tweedie, Mrs. Alec-Tweedie и Ethel B. Harley.

Солуна и приповести „Американка” на страницама *Српског књижевног гласника*, Јелена Милинковић једнако примећује да ова два текста симболички илуструју две сфере интересовања Јелене Димитријевић: Исток и Запад, Оријент и Окцидент, односно Туркиње и Американке (Милинковић 2018: 99). На ово треба додати и мишљење Слободанке Пековић која каже да Јелена Димитријевић не супротставља Туркиње Американкама нити Исток Западу (Пековић 2018: 120).

Што се дуже буде уносила у портретисање индивидуалних жена које током свог боравка у Њујорку упознаје, Димитријевићева ће више бити њима одушевљена, настојећи да истовремено одгонетне и шта би могла да буде „америчка линија”, односно, збир свих упечатљивих особености својствених конкретно овом, од свих нација, измешаном народу.

„Американке ме подсећају на наше честите мајке и прамајке”, опчињено констатује Јелена Димитријевић. „Американки није тешко да спреми себе, да скува ручак, да опере судове, [...] да опере чак и рубље [...] па кад посвршава послове, да се дотера, обуче свилену хаљину, коју је у врло честим случајевима сама сашила, да метне шешир са скупоченим перима и да отиде на седницу каквог хуманитарног или патриотског друштва, социјалног или политичког удружења” (Dimitrijević 2019: 130).

Американке поштује због чињенице да ове жене и поред многих обавеза увек имају времена, не само да лепо изгледају већ да у женским клубовима држе предавања о положају жена у породици и јавном животу, али и да се баве најважнијим послом над свим осталим, а то је да се брину о васпитању подмлатка и то без било какве материјалне надокнаде. Зато књижевница без трунке предомишљања закључује: „Ја сам са Американкама у духовном сродству; а оно што тражим да видим, ја гледам широко отвореним очима, али поштеним очима, те и у најружнијој ствари, кад је разгледам и загледам, пронађем и понешто лепо” (исто, 130).

Доживљај Американки у *Утисцима из Америке* Марије Мајерове је унеколико другачији него што о њима читамо у *Новом свету* Димитријевићеве. Све констатације, а пре свега лични утисци чешке књижевнице су, без обзира на њена одушевљења и исказане радости, пре свега ангажованог карактера и нескривених размишљања у духу левичарског погледа на свет. Дана Нивлтова у својој дисертацији о Марији Мајеровој (*Femme fatale české avantgardy: Marie Majerová v pohledu genderu*) долази до закључка да списатељичин концепт „нове жене” произилази из њеног окружења и живота. Ауторка ове научне студије налази да је у питању концепт жене која је политички активна и ни на који начин индиферентна (Nývltová 2009: 20). С тим у вези, Мајерова не само да агитује, већ такође из политичких разлога путује, при чему се алудира на њено путовање у Америку 1919. године. Мајерова тако ни на једном месту не губи из вида разлог због кога је дошла у Вашингтон и због кога ће касније посетити Чикаго и Балтимор, а то је пре свега учествовање на Првом Међународном конгресу радница. Ленка Мандлова у својој монографији о Мајеровој (*Od panenství k Divokému západu*, 2019) коментарише да је Мајерова приметила, коначно, и поздравити

ла амерички технички напредак и достигнућа, али да је уједно прокоментарисала и расизам¹² (Mandlová 2019: 65).

Значајан део *Утисака* Мајерове односи се управо на Конгрес коме је активно присуствовала. Она набраја имена делегаткиња из сваке земље појединачно, као и усвојене резолуције на Конгресу у једанаест тачака. Потом је појединачно нешто детаљније писала о женама које су је фасцинирале, које описује следећим речима:

„Друштво жена које су се састале у Националном музеју у Вашингтону било је по много чему занимљиво. Овде нису биле само чиновнице, које су се претвориле у папире услед дугогодишњег професионалног канцеларијског писања, већ су ту биле раднице које су тек напустиле животну вреву и живо осетиле потребу за женама из чије су средине управо потекле”. (Maјerová 1920: 64)

Пише о Рејмонд Робинс (Raymond Robins) која је била председница Народне лиге женске уније, и наводи како недељама ова жена није спава-ла јер се о свему бринула, о свему је знала, све је водила. Прва је изразила мишљење о могућности међународног конгреса радница и уз помоћ своје сараднице Еме Стегхаген (Emma Steghagen) – благајнице Женске уније, организовала је тај скуп.¹³ Мајерова записује да су током дана делегаткиње биле позиване на чај код супруга чланова владе и министара. Ово је била прилика да непосредно пренесе утиске из домова тих угледних жена:

„Видела сам тамо даме, накинђурене драгуљима које су нас посматрале помало као дивље животиње, приметила сам веома старе даме, седе и са борама, али у веома отвореном деколтеу, у тилу, свили и чипки, са бисерима око врата и дијамантима у коси, како у наручју држе минијатурне псе” (Maјerová 1920: 76).

Наведени цитат је још једна илустрација различитих погледа које две књижевнице имају у односу на спољашњи сјај Американки. Јелена

¹² Претпостављамо да је Мандлова овде мислила на делове текста *Утисака* Мајерове у којима књижевница записује да Афроамериканци, заправо, обављају највећи део послова који се односе на услужне делатности, те да припадају израбљеном слоју радништва. У форми синегдохе о томе се чита у следећим редовима: „Контакт са црнцима буди код Европљана многа нова осећања, спољашња, пролазна и веома дубока, која остављају трајан утисак [...] Црна рука са загасито жутим ноктима, са розе-сивим дланом, дотиче те се у свакој прилици: пружа карту на каси станице, носи пртљаг, вози мотор аутомобила, умотава у марамицу нежне, деликатне ствари које купујеш као сувенир, служи бели хлеб и сила кафу из лонаца, меша у кухињи сва јела које добијеш на столу, а увече додирује постољину, док је размешта. Црна рука се диже на раскрсници, усмерава саобраћај, црна рука отвара врата највиших представника власти, али црна рука копа угаљ, ложи пароброд, покреће машине у фабрикама, потписује чекове, црна рука љуља колевку”. (Maјerová 1920: 36–37) Међутим, у истом тексту се проналазе и белешке које би данас могле да се протумаче као политички некоректне, где Мајерова исто тако каже: „Вашингтон запањује. Бели град, а црни људи у њему. Позналаца локалних прилика ми је рекао да је тек сваки десети човек овде белац. На први поглед црнци, смештени у културну средину, изгледају бескрајно смешни”. (Maјerová 1920: 35) Књижевница је, међутим, хтела да каже, да јој је необично да види те људе измештене из њихове аутентичне средине, јер по њој би то било неко егзотично место или Африка, где их је видела заправо у Тунису.

¹³ Из путописа Мајерове се сазнаје да су остале учеснице Конгреса између осталог биле и: Ружена Шнајдерман (Růžena Schneidermanová), Кејтлин Дери (Kathleen Dery), Така Танако (Така Tanako), Жоржет Булије (Georgette Boullier), Бетси Килсберг (Betsy Kielsberg), Маргарита Бонфилд (Marguerite Bonfield), Викторија Кап (Viktorie Capp), Марија Лоски (Marie Loschi).

Димитријевић примећује да су јој се у Америци очи одмориле од људи у подераном оделу каква се могу видети у Европи, али јој истовремено смета парадирање и кинђурење жена, стога она бележи: „Зажелела сам се да видим жену из друштва која не би била баш толико ‘стајлиш’” (Dimitrijević 2019: 162).

Кроз поређење онога што затиче у кућама америчких породица, Мајерова изражава свој социјалистички поглед на свет, будући да минуциозно и критички упоређује прилике код куће, са онима у Америци. „Америка је за мене одувек била земља техничких чуда и надала сам се да ћу наћи излаз из кухињског затвора у којем су европске жене заточене због старих обичаја и старих кућа” (Maierová 1920: 94).

Мајерова истиче да жене заправо робују ситним кућним пословима у вези са чишћењем, спремањем и кувањем, будући да су градови (вероватно се мисли на европске градове) већином засновани и функционишу на застарелој непрактичности. У погледу на овакав опис онога што Мајерова види у домовима из којих је сама потекла, не чуди што изражава своју велику жељу да завири у домове, како она наводи, америчких радница, и како су таква домаћинства опремљена, односно како им изгледају кухиње, станови уопште, и колико им је живот олакшан. Управо се у овим описима препознаје њен доживљај Новог света, нарочито када изражава своје одушевљење што у домаћинствима које је посетила домаћице у кухињама имају не само хладну, већ и топлу воду. Свуда се кувало на плинским штедњацима и грејало се кроз централно грејање. Дакле, то је оно што је очекивала од богате и функционалне земље, те пажњу даље упућује ситницама као што су полице испуњене разним врстама конзерви за млеко, кафу, месо, поврће, екстракте, џем, што америчкој домаћици заправо помаже да што мање времена проведе у припреми оброка за своју породицу. Међутим, оно што се препознаје као списатељичина освешћеност за социјалне проблеме и разлике у вези са свим велелепним описима је то, што она закључује, како та техничка достигнућа чак ни у Америци нису за сваког, већ само за оне који то могу да плате. (Maierová 1920: 101)

Упоређивањем два субјективна доживљаја новог света, чини се да чак и у додирним тачкама двају рукописа постоје озбиљне разлике и удаљености у схватању статуса жена. Кад Јелена Димитријевић пише о запосленим женама и девојкама, она их ни на који начин не жали, већ им се диви и поштује их, чак притом истиче како оне себе никада не запостављају до мере да се немарно облаче или на други начин занемарују, већ су увек дотеране и лепо обучене. Међутим, код Мајерове се не ради о поздрављању могућности жена да уопште раде и зарађују за себе – што је код Димитријевићеве примат, будући да су жене у Србији заправо незапослене и већином домаћице које од мужа, оца или брата најчешће очекују примања или дозволу да се прикључе каквим друштвеним активностима. Код Мајерове, која потиче из културније и просвећеније средине, истичу се услови у којима жене раде, број сати које оне на том послу проведу. Она зато записује: „Те девојке овде губе телесну и духовну свежину, губе нерве и душевну равнотежу. Пуно

производе, а то је главна сврха њиховог запослења, али губе свој живот веома рано, уништаване су као свеће на промаји” (Мајерова 1920: 31).

5. Закључак

По одређењу Мишела Битора, могли бисмо путовање Марије Мајерове у Америку окарактерисати као праволинијско јер је њен повратак у домовину исти као и одлазак, само у обрнутом смеру. Док је у случају Димитријевићеве путовање циркуларног карактера, како први пут, када књижевница посећује више различитих градова у Сједињеним Државама у којима дуже време борави, тако и приликом другог путовања, јер Битор објашњава да „у жељи да посетимо више земаља, бирамо другачији пут при повратку” (Bitor 2009: 100). То је путовање састављено из више етапа. Битор свакако тачно процењује да је „праволинијско путовање у својој бити пословно путовање” (исто, 100), што јесте примарни утисак који се стиче након читања *Утисака* Мајерове.

У погледу на разлике које постоје у описима истоветних ситуација или прилика које су виделе и доживеле две словенске путнице, осврнућемо се на оно што Димитријевићева записује као уводну белешку у свом путопису: „Сваки путник обично описује места и људе *онако како их је он сам доживео*” (Dimitrijević 2019: 43). У овој реченици се чита уверење књижевнице да је доживљај путовања, као и његова писана рефлексивна, увек производ субјективног осећаја путника-записивача, те да од његових животних ставова зависи шта ће неки будући читалац у путописним белешкама читати. Јелена Димитријевић сматра да постоје две врсте путника и записивача – то су они који у свему виде лоше ствари, и они који у свему виде само добро. За једне она каже да ствари посматрају кроз црне наочари, а други кроз ружичасте, те да би се објективно сагледавање виђеног могло извући тек комбиновањем овако различитих перспектива посматрања. У овом раду то управо чинимо поређењем одговарајућих елемената издвојених из два путописа.

У тумачењу путовања као културе Деан Дуда скреће пажњу да се путовање као и облици његове репрезентације могу дефинисати као артикулисана културно социјална пракса (Duda 2001: 120). Отуда о сусрету са америчком културом читамо две потпуно различите визије, односно, ако можемо тако рећи, социјалне праксе. Мајерова такође на почетку својих путописних бележака записује и ово: „Утиске сам црпела само из личног искуства [...] Својим утисцима не желим да подучавам, већ да пружим слику која се задржала на европској души, на особу европских погледа, европских болова и идеала, и европске културе” (Мајерова 1920: 5). Иако обе књижевнице потичу из Европе, лични доживљај и објективно сагледавање америчких градова је код Димитријевићеве евидентно продорније, убедљивије, док код Мајерове превладава њена усмереност на социјална питања и економско уређење капиталистичке земље. У есејистичким записима Јелене Димитријевић не постоје поређења у односу на различито државно уређење

из кога сама потиче у односу на земљу у којој је гост. Једнако не постоје изражене политичке идеје или нека конкретна пракса којој би се приволела, осим што поносно говори о својој земљи и патриотским осећањима. Она у својим записима иступа као посматрач, у својим закључцима покадак не вина као дете које се одушевљава свим виђеним и доживљеним стварима. Ово произилази из чињенице да потиче из сиромашне средине, тада још додатно опустошене ратом, али уз изразито патријархално васпитање које она не напушта. И Марија Мајерова потиче из сиромашне и патријархалне средине, али за разлику од мирне и стабилне Димитријевићеве, Мајерова је *femme fatale* свог времена, она је енергична и одлучна жена, спремна на раскид са традицијом, неморена носталгијом и успоменама, док се код Јелене Димитријевић лако препознаје дубоко поштовање традиције и нераскидива веза са прошлосту. Зато су њихова виђења америчког друштва, у целини узев, веома супротна.

Цитирана литература

- Бунушевац, Анђа. „Гђа Јелена Димитријевић”. Жена и свет 3, 1928: 9. <https://www.digitalna.nb.rs/view/URN:NB:RS:SD_40A38CB0F99D1AB65BCA45A437A7AA4-1928-03-B003> 02.01.2023.
- [Bunuševac, Anđa. „Gđa Jelena Dimitrijević”. Žena i svet 3, 1928: 9. <https://www.digitalna.nb.rs/view/URN:NB:RS:SD_40A38CB0F99D1AB65BCA45A437AF7AA4-1928-03-B003>02.01.2023]
- Гвозден, Владимир. Српска путописна култура 1914–1940. Београд: Службени гласник, 2011.
- [Gvozden, Vladimir. Srpska putopisna kultura 1914–1940. Beograd: Službeni glasnik, 2011]
- Дојчиновић, Биљана, Јелена Милинковић. „Читате ли Јелену Димитријевић? Предговор”. [У:] Б. Дојчиновић (ур.) Читате ли Јелену Димитријевић. Београд: Филолошки факултет, 2018. I–XII.
- [Dojčinović, Biljana, Milinković Jelena. „Čitate li Jelenu Dimitrijević? Predgovor”. [U:] B. Dojčinović (ur.) Čitate li Jelenu Dimitrijević. Beograd: Filološki fakultet, 2018. I–XII]
- Ђурић, Владимир. „Француска култура Јелене Димитријевић: ‘српска душа’ између Истока и Запада”. [У:] Б. Дојчиновић (ур.) Читате ли Јелену Димитријевић. Београд: Филолошки факултет, 2018. 79–94.
- [Đurić, Vladimir. „Francuska kultura Jelene Dimitrijević: ‘srpska duša’ između Istoka i Zapada”. [U:] B. Dojčinović (ur.) Čitate li Jelenu Dimitrijević. Beograd: Filološki fakultet, 2018. 79–94]
- Милановић, Јасмина. „Јелена Димитријевић и женска друштва”. [У:] Б. Дојчиновић (ур.) Читате ли Јелену Димитријевић. Београд: Филолошки факултет, 2018. 59–77.
- [Milanović, Jasmina. „Jelena Dimitrijević i ženska društva”. [U:] B. Dojčinović (ur.) Čitate li Jelenu Dimitrijević. Beograd: Filološki fakultet, 2018. 59–77]
- Милинковић, Јелена. „Јелена Димитријевић, Српски књижевни гласник и Америка”. [У:] Б. Дојчиновић (ур.) Читате ли Јелену Димитријевић. Београд: Филолошки факултет, 2018. 95–117.
- [Milinković, Jelena. „Jelena Dimitrijević, Srpski književni glasnik i Amerika”. [U:] B. Dojčinović (ur.) Čitate li Jelenu Dimitrijević. Beograd: Filološki fakultet, 2018. 95–117]

- Пековић, Слободанка. „Сестре Туркиње и сестре Американке”. [У:] Б. Дојчиновић (ур.) Читате ли Јелену Димитријевић. Београд: Филолошки факултет, 2018. 119–130.
- [Pečković, Slobodanka. „Sestre Turkinje i sestre Amerikanke”. [U:] B. Dojčinović (ur.) Čitate li Jelenu Dimitrijević. Beograd: Filološki fakultet, 2018. 119–130]
- Секулић, Исидора. „Јелена Ј. Димитријевић: Нови свет, или годину дана у Америци”. [У:] Из домаћих књижевности I. Нови Сад: Матица српска, 1964, стр. 358–361.
- [Sekulić, Isidora. „Jelena J. Dimitrijević: Novi svet, ili godinu dana u Americi”. [U:] Iz domaćih književnosti I. Novi Sad: Matica srpska, 1964, str. 358–361]
- Битор, Миšel. „Пutoвање и писанје”. *Polja* : mesečnik za umetnost i kulturu 455, 2009: 95–108.
- Borm, Jan. „Određivanje puta: o putopisu, putničkoj književnosti i terminologiji”. *Philologia Mediana* 5, 2013: 607–621.
- Димитријевић, Јелена. *Нови свет или у Америци годину дана*. Београд: Laguna, 2019.
- Dojčinović, Biljana. „Amerika Jelene J. Dimitrijević”. [U:] J. Dimitrijević. *Novi svet ili u Americi godinu dana*. Beograd: Laguna, 2019. 9–39.
- Дуда, Деан. „Пutoвање као култура”. *Реč* : časopis za književnost i kulturu 61, 2001: 113–122.
- Мајерова, Марије. *Dojmy z Ameriky*. Praha: Knihovna „Holubice”, 1920
- Mandová, Lenka. *Od panenství k divokému západu*. Praha: H&H, 2019.
- Nyvtlová, Dana. *Femme fatale české avantgardy: Marie Majerová v pohledu genderu*. Dizertační práce, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova v Praze, 2009. <<https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/22443?show=full>> 02.01.2023.
- Поповић, Оливера. „Пutoпис: од рубног жанра до генератора нових књижевних теорија”. [У:] А. Никчевић-Батричевић (ур.) *Size Zero / mala MJERA 3* : od margine do centra : feminizam, književnost, teorija. Podgorica: Institut za crnogorski jezik i književnost, 2013, 205–216.
- Todorov, Tzvetan. «The Journey and its Narratives». [In:] *The Morals of History (Les Morales de l’histoire)*. Transl. by Alison Waters. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1995. 60–70.

Ivana Kočevski

JELENA DIMITRIJEVIĆ AND MARIE MAJEROVA’S EXPERIENCE OF THE NEW WORLD IN TRAVEL PROSE

Summary

Without any information that they ever met and got to know each other, Jelena Dimitrijević and Marie Majerová stayed in the United States of America in 1919 for various reasons. Jelena Dimitrijević’s motives were very personal – she experienced the horrors of the First World War. Having lost her husband, she decided to leave devastated Europe after the war and visit the country that fascinated her because of the friendly Americans who generously helped the Serbian people. On the other hand, Marie Majerová was selected by the Czechoslovak government to travel to the USA to participate in the First International Workers Conference and the First International Congress of Working Women (ICWW). Therefore her reasons for traveling were politically motivated and had been more work than personal pleasure.

As a result of their visits to various American cities, both wrote travelogues in which they recounted their subjective experiences of what they saw, encountered, and felt. The writers spent different amounts of time in America, one a year, the other only a month, which may explain the sometimes contrasting impressions they experienced in this country. Both were impressed by most things they encountered, especially the lifestyle of American women and the opportunity to vote in elections. But while Jelena Dimitrijević expresses in her writing her deep admiration and sincere respect for the women she met in New York, Boston, Washington and Philadelphia, Marie Majerová never misses an opportunity in her descriptions to express her concern about who is allowed to live such a good and comfortable life. Her interest is focused exclusively on social issues, working conditions, working hours, the treatment of women, and their domestic life. Jelena Dimitrijević's descriptions are sometimes childishly naïve and earnest, she is enchanted by the female speakers or women professors at Columbia University or Wellesley College. In contrast, Majerová's observations are more perceptive, penetrating, argumentative. She is enthusiastic about the members of the Women's Trade Union League, that is, the women who defend their basic human rights to work and free choice.

In this paper, therefore, we have attempted to present two different travel accounts of the American experiences of these women writers, highlighting the point of contact that unites them – their interest in the position of women in American society at the time. We have concluded that the main reason for their different perspective is their slightly different backgrounds. But it is not the social background that separates them, but the different historical development of their countries of origin. Jelena Dimitrijević comes from patriarchal, conservative, rural Serbia, so it is understandable why she is fascinated by courageous, intelligent and competent women, while Marie Majerová comes from an urban and already emancipated society that respects women, which explains her interest in the political activity of American women and in technological developments that make their everyday lives easier.

Through comparative analysis of the different narrative styles in *The New World* and *The American Impressions* by Dimitrijevićeva and Majerova, we were able to reveal a contrasting literary poetics in their works, which can also be seen in their other travelogues and novels.

Keywords: Jelena Dimitrijević, Marie Majerová, travelogue, America, women's rights.